

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ

**IV. ULUSLARARASI
ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ SEMPOZYUMU**

-HANEFÎLİK-MÂTURÎDÎLİK-

05-07MAYIS 2017

CİLT 2

Kastamonu Üniversitesi
IV. Uluslararası
Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu
-Hanefilik-Mâturîdîlik-

EDİTÖRLER

Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÇUHADAR

Yrd. Doç. Dr. Mustafa AYKAÇ

Arş. Gör. Yusuf KOÇAK

(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

ISBN: 978-605-4697-06-9 (Tk)

978-605-4697-08-3 (2.c)

Aralık 2017, Kastamonu

Baskı: Kastamonu Üniversitesi Matbaası

Eserde yayımlanan bildiri metinlerinde ileri sürülen görüşlerin
ilmî ve hukuki sorumluluğu bildiri sahiplerine aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Her hakkı saklıdır.

İMAM MÂTURÎDÎ PERSPEKTİFİNDEN HZ. İSA

İsmail BULUT¹

Özet

Hıristiyan teolojisinde Tanrı olarak görülen Hz. İsa'nın doğumu ve niteliğine ilişkin geliştirilen 'kelime/logos' teorisi, başta İslâm kültür ve düşüncesi olmak üzere bazı dini ve felsefi sistemleri etkilediği bilinmektedir. Söz konusu bu etkinin Hz. İsa'nın yaşamının nasıl sonlandığına dair ileri sürülen görüşlerde de görülmektedir. Kur'an'da Hz. İsa'nın nitelendirildiği 'kelime', 'ruh' ve 'mesih' gibi kavramlar, farklı zamanlarda değişik tasavvurlar sonucunda geniş bir anlam çerçevesine sahip olmuştur.

İslam Kelam düşüncesinde tevhid esasına dayanan Tanrı anlayışı kapsamında Hz. İsa başta olmak üzere hiçbir varlığa 'ilahi' bir özellik yüklenmemeye özen gösterilmektedir. Ancak doğumu ve ölümünün diğer insanlardan farklı olmasının yanında Allah'a nispet edilen bazı Kur'anî kavramların Hz. İsa için kullanılması, Hıristiyan teolojisindeki 'logos' teorisinin de etkisiyle Müslüman kültürde onun tanrısal niteliklerle izah edilmesine neden olmuştur.

Bu çalışmada İmam Mâturîdî'nin Hz. İsa'nın doğumu, ölümü ve onunla ilgili ilişkili kavramlara yaklaşımı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Mâturîdî, Hz. İsa, Ruh, Mesih, Logos.

The Jesus From the Perspective of Imam Mâturîdî

Abstract

It is known that the theory of 'word / logos' developed about Jesus in Christian theology, affects some religious and philosophical systems, especially Islamic culture and thought. This effect is also seen in the views put forward on how Jesus' life ended. The concepts, which Jesus describes in the Qur'an such as 'word', 'soul' and 'messiah', have a wide range of meanings within different contexts at different times.

Within the scope of the understanding of God based on the principle of tawhid in the thought of Islamic Kelam, is careful not to attribute a 'divine' feature to any entity, especially Jesus. His birth, death that being different from the other people and some of the Qur'anic concepts which use for Jesus, with the influence of the 'logos' theory in Christian theology, have caused him to be explained in divine qualities in Muslim culture.

In this study, Imam Mâturîdî's approach to the birth, death and related concepts of Jesus will be examined.

Keywords: Mâturîdî, Hz. İsa, Spirit, Messiah, Logos.

Giriş

'Kelime/logos' kavramı, İslâm düşüncesinde olduğu gibi, diğer dini ve felsefi düşüncelerde ve çok daha eski dönemlerden itibaren farklı kültürlerde yer aldığı görülmektedir. Özellikle Babil havzasında gelişen bütün ezoterik anlayışlarda farklı formatlarda da olsa bir ilk yaratılan varlık tasavvuruna rastlamak mümkündür (Çınar, 2014 s. 15). Eski Yunan'da, "varlığın bütün yönlerine yayılan düşünme kuvveti, tüm haricî varlıklarda etkisi görülen ilâhî ruh" anlamında kullanılan 'kelime'; hayatın kaynağı, varlıktaki her şeyin kendisine boyun eğdiği ilâhî iradedir. Yahudi düşüncesinde 'kelime' kavramı ile eserlerinden birisi de yaratma olan 'Memra', 'Allah'ın kelimesi' kastedilmektedir (Taşpınar, 2011). Eski Yunan düşüncesi ile Yahudi düşüncesindeki 'logos' kavramı arasında yakın benzerlikler bulunmaktadır. Philo (ö. 40) 'kelime'yi, Allah ve âlem arasındaki 'berzâh', 'Allah'ın oğlu', 'ilâhî suret', Allah'ın kendi sureti üzerine yarattığı 'ilk insan', 'halife' ve 'hakikatü'l-hakâik' olarak isimlendirmektedir (Gündüz, 1998 s. 182).

¹ Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ismail.bulut@atauni.edu.tr

Hıristiyan teolojisinde teslisin ikinci unsuru Oğul ile ilişkili olan 'logos/kelime' doktrini önemli bir yere sahiptir. Yuhanna İncili'nin giriş bölümü (Prologue) "*Önce söz vardı.*" (Yuhanna, 1/1) ifadesi, İsa Mesih'in bedenleşmiş logos olduğu şeklinde değerlendirilmektedir. Hıristiyanlara göre İsa, 'kelime'nin cesedine hulul etmesiyle insan formunda bedenleşmiş Tanrı sözü ve mesajıdır. O, Tanrı'nın anlamının somutlaşmış hali ve Tanrı'nın kendisini insanlara bildirdiği kesin bir gerçek ve kendisinde vücut bulduğu kişinin bizzat kendisidir. (King, 2001 s. 34). Hıristiyanlar, 'kelam'ı İsa, İsa'yı da Tanrı olarak kabul ettikleri için, ilâhî kelam hakkındaki nitelemeler tanrısal bir mahiyettedir (Harman s. 469). Erken dönem Hıristiyan ilahiyatçıları ve Kilise Babaları, Yuhanna İncili'nde geçen bu kavramı kristolojik ilahiyat anlayışlarının merkezine oturtmuşlar, böylece Hıristiyan ilahiyatı ile özdeş hale gelmiştir (Öge, 2008 s. 221).

Dini ve felsefî öğretilerin ilgi alanına giren 'kelime' kavramının tarihi süreç içerisinde geçirdiği değişim, terimin anlamından uzaklaşmasına ve neredeyse sözlük anlamıyla ilişkisini yitirmesine neden olmuştur (Afffi, 2000 s. 64-65). Bu kavram temelinde ortaya konulan teorilerin, Hıristiyanlık ve Yahudilikte önemli yeri bulunmakla birlikte İslâm düşüncesi üzerinde özellikle tasavvuf alanında ciddi birtakım etkileri olmuştur (Watt, 2006 s. 253). Hz. İsa bağlamında oluşturulan 'logos' teorisinin, İslâm düşüncesinde yer alan 'kelimetullah' olgusuna, düşünceler arası etkileşimin bir sonucu olarak bazı yansımaları mümkün olmakla birlikte, oluşturulan İlâhî kelâm teorileri çerçevesinde mukayese edildiğinde, aralarında bir benzerliğin kurulmasını imkânsız kılan köklü farklılıkların bulunduğu dikkat çekmektedir (Öge, 2008 s. 262). Ancak Müslüman kelimcilerin söylem ve teorilerinde görülen özgünlüğün ve hassas yaklaşımın tasavvufî düşüncede aynı düzeyde olduğunu söylemek zordur. Çünkü Hıristiyanlıktaki 'logos' söyleminin yansımaları bu düşüncede görülmektedir.

Hıristiyanlıktaki 'logos' kavramına alternatif olarak tasavvufî düşüncede Hz. Peygambere bazı beşer üstü nitelikler yükleyen 'Nur-i Muhammedî', 'Hakikat-i Muhammedî' gibi kavramlar ileri sürülmüştür. Önce Şia arasında yayılan bu düşüncenin sistematik bir nazariye haline dönüşme süreci, hicrî üçüncü asırdan itibaren başlamıştır. İslâm'a dışarıdan giren bu tür düşünceler, "*Ben yaratılıştta insanların ilkiyim.*" (Aclûnî, 2001 s. 119), "*Sen olmasaydın ben kâinatı yaratmazdım.*" (Aclûnî, 2001 s. 148) gibi bazı rivayetlerle, Allah'tan başka hiçbir şey yokken ilk defa 'Hakikat-i Muhammediyye'nin yaratıldığı, daha sonra bütün varlıkların bu hakikatten ve onun için yaratıldığı ileri sürülerek âlemin var olma sebebi bu hakikate dayandırılmıştır (Demirci s. 180).

Kelime kavramını 'Hakikat-i Muhammediyye' çerçevesinde sistemleştirerek tasavvuf alanında adeta 'tasavvufî logos' teorisi haline gelmesinde İbnü'l-Arabî'nin önemli etkisi bulunmaktadır. İbnü'l-Arabî'nin nazariyesinin metafizik ve insan-ı kâmil kuramı üzerinde, Stoacılar, Philo ve Yeni Eflatuncu filozofların (Helenistik unsurun); tasavvufî kısmında ise Hallâc ve İsmailîler'in etkili olduğu görülmektedir. Büyük ihtimalle Helenistik unsur, Hıristiyan (özellikle İskenderiyeli kilise babaları) ve Yahudi ilahiyatçıların elinde yorumlanıp, değiştirildikten sonra bazı Müslüman filozof ve mutasavvıflara; bu filozof ve sûfilerin onda bir takım değişiklik yapmalarının ardından da İbnü'l-Arabî'ye ulaşmıştır (Afffi, 2000 s. 99).

Nitekim bazı Müslüman düşünürler, 'Hakikat-i Muhammediyye'yi âlemdeki yaratmanın aracı, bâtını ve ruhî ilmin kaynağı olduğunu ileri sürmüşler ve Hıristiyanların Mesih'in mahiyeti nazariyesindeki 'kelime'nin yerine koymuşlardır (Afffi, 2000 s. 77). Sahih olmayan bazı hadislere dayandırılan bu anlayış, tasavvufa ve sünnî çevreye Şia'dan, onlara da Yeni Eflatunculuk'tan geçmiştir (Çınar, 2014 s. 141). Bu teorinin şekillenmesinde dış faktörlerin etkisi açık bir şekilde hissedilse de, buna zemin hazırlayan malzeme ve destekleyen rivayetlerin İslâm kaynakları arasına girdiği görülmektedir (Gölpınarlı s. 327). İslâm'daki bu 'kelime' teorisi, Şia, Bâtını İsmailîler ve Karmâtîlerdeki masum imam teorisiyle (Kuleynî, 1363 s. 353-390; 439-452) de örtüşmektedir. Şia'nın, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberleri, Hz. Ali ve soyunu tek bir temele dayandırdığı

‘Nûr-i Muhammedî’ nazariyesi, bazı düşünörlere göre, kaynağı itibariyle Hıristiyan Gnostiklerine ait bir görüştür (Fazlurrahman, 1996 s. 86).

Tasavvufi düşüncede, Ehl-i kitabın etkisiyle olağanüstü nitelikler ilave edilen Hz. Muhammed’e ilahî bir niteliğe sahip, zaman ve mekân üstü mitolojik bir şahsiyet kazandıran ‘Nur-i Muhammedî’, ‘Hakikat-i Muhammedî’ gibi kavramların ortaya çıkmasında ‘logos’ anlayışının etkisi açıkça sezilmektedir. Bütün varlığın Hz. Peygamber’in hakikatinden veya nurundan neşet ettiği düşüncesine dayanan bu görüş, hiçbir şekilde Kur’an’ın Hz. Peygamber’e tanıdığı paye ile bağdaşmamakta; Hıristiyanların Hz. İsa’yı bütün varlığın menşei sayıp onu ilah derecesine yükseltmeleriyle büyük bir benzerlik göstermektedir (Kaya, 1999 s. 184). Dolayısıyla ‘tasavvufi logos’ olarak adlandırılabilir kavramın, tasavvufi düşüncede doğrudan kullanılsa da ‘kelimetullah’ kavramının içeriği ile örtüştüğü görölmektedir (Bulut, 2016 s. 374).

Hz. İsa’nın doğumu gibi dünyadan ayrılışı konusunda farklı düşünceler ileri sürölse de genelde din ve kültürlerin sahip olduğu anlayışlarda benzerlik bulunduğu görölmektedir. Bu benzerliğin nedeni kültürlerin birbirinden etkilenmiş olmasıdır. Diğer öğretilerde olduğu gibi İslam kültüründe İsa’nın kendisini öldürmek isteyenlerin elinden Allah tarafından kurtararak semaya yükseltildiği ve kıyamete yakın bir zamanda mesih/kurtarıcı olarak tekrar dünyaya geleceği düşüncesi genel olarak kabul edilmiştir. Kur’an’da İsa’nın kıyametin kopmasından önce yeryüzüne ineceğine dair açık bir beyan bulunmamasına (Çelebi, 2000 s. 472) karşın böyle bir kabulün en önemli nedeni Kur’an’daki ayetlerin yorumlanmasında rivayet merkezli bir yaklaşımın benimsenmesidir. Kur’an’da açık şekilde beyan edilmeyen bu mesele hadislerde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Ancak İsa’nın inişi hakkındaki hadislerin yer aldığı kaynakların güvenilir olmadığı, mütevatir niteliği taşımadığı (Fatiş, 2000 s. 185-187), bu rivayetlerin İslam öncesi kaynaklardan beslendiği ve o dönemin insanların zihniyeti, bakış açısı ve yabancı kültürlerin etkisini yansıttığı belirtilmektedir (Kırbaşoğlu, 2000 s. 147-168). Dolayısıyla bu tür söylemleri, İsa’nın akıbeti konusunu rivayet merkezli olarak değil, Kur’an merkezli olarak ve İslam dışı kaynaklarındaki bilgileri de dikkate alarak yeniden gözden geçirmek gerekmektedir (Aydın, 2009 s. 225).

Hz. İsa’nın akıbeti konusu aynı zamanda mehdi-mesih meselesiyle yakından ilişkili olduğu bilinmektedir. Bu düşüncenin tarihsel süreçte zihniyetlerde canlı ve kalıcı olmasında büyük ve etkili faktör olduğu söylenebilir. Hz. İsa’nın doğumu ve onun için kullanılan kavramlarda olduğu gibi yaşamının sona ermesi ile ilgili iddialarda da dini ve kültürel öğretilerde benzer yaklaşımlar görölmektedir (Yavuz, 2003 s. 372). Nitekim kurtarıcı fikri İslam’a özgü bir mesele olmayıp kökeni diğer büyük din ve kültürlerin mirasıyla paylaşılan önemli bir inançtır. Dolayısıyla Müslüman mehdî inancının kökenleri, Mazdeizm veya Mecusilik gibi Fars düşüncesine ve Yahudi-Hıristiyan geleneğindeki “mesih” öğretisine dayanmaktadır (Sarıkcıoğlu, 2003 s. 370-371).

Gerçekte İslâm dinine ait bir inanç olmayan ancak İslâmî gelenekte önemli bir yeri bulunan mehdî-mesih düşüncesi üzerinde birtakım sosyo-kültürel etmenlerin yanında, özellikle Emevîler’in kuruluşundan itibaren yaşanan bazı siyasî gelişmelerin de önemli katkısı olduğu anlaşılmaktadır (Hakyemez, 2004 s. 127). İsa’nın ölmediği, semaya yükseltildiği, ahir zamanda dünyaya ikinci gelişi ve bu gelişinde yapacakları ile İslam kültüründeki bilgilerin çoğunda Hıristiyanlık öğretisinin etkisi açıkça görölmektedir. Müslümanlar, Hıristiyanlıktan İslam’a geçenlerin İsa’nın akıbetiyle ilgili bilgilerinden yararlanarak Hıristiyanların bir an önce dinlerini terk edip Müslüman olması için böyle bir söylem geliştirmiş olmaları oldukça muhtemeldir (Aydın, 2009 s. 255). Tedvin döneminde Hıristiyan kültürüyle karşılaşmanın bir sonucu olarak nüzul-i İsa inancının İslam akaidine girmiş olması da bir başka ihtimaldir.

Bununla birlikte, insanların ayrılığa düştüğü, sosyal açıdan, din ve ahlak bakımından bunalıma uğradığı devirlerde kendilerine yol gösterip onları aydınlığa çıkaracak bir kurtarıcı beklentisine girmelerinin mehdi-mesih inancının ortaya çıkmasında etkili olduğu görölmektedir.

Şiiler için bir inanç konusu olan ‘mehdi’, Sünnî-İslam dünyasında dinin asli bir akidesi olarak yerleşmemiş olmasına rağmen, kıyametten önce gelecek bir mehdi fikri bütün canlılığıyla ayakta durmaktadır. Dolayısıyla renkli ve canlı süsleriyle birtakım maceracıların, dünyevi ve siyasi emel sahiplerinin ve çaresiz kitlelerin alaka merkezi olmuş ve olmaya devam etmektedir (Fığlalı, 1981 s. 214).

Hız. İsa'nın dünyaya gelişi ve dünyadan ayrılışı ile ilgili kültürler arası etkileşim sonucu benzer yaklaşımlar olduğu görülmektedir. İsa peygamberin yeniden dünyaya gelişi temel inanç ilkesi olmamasına karşın, kelamcılar onunla Hız. İsa'nın ontolojik varlığı ve sonu ile ilgili farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Bu çalışmada kelam ekolleri arasında önemli bir yeri olan Mâturîdî'nin bu meseleye ilişkin görüşleri iki başlık altında incelenmiştir. Birinci başlıkta, Hız. İsa'nın dünyaya gelişi ‘kelime’ kavramı çerçevesinde ele alınmış; ikinci başlıkta ise onun yaşamının sona ermesi ile Mâturîdî'nin yaklaşımı değerlendirilmiştir.

1.Mâturîdî'ye göre Hız. İsa'nın Allah'ın Kelimesi Olması

Kur'an'da ‘kelime’ kavramıyla doğrudan Hız. İsa'nın işaret edildiği üç ayet bulunmaktadır: Âl-i İmrân suresi 39 ve 45; Nisa suresi 171. Zikredilen ayetlerde geçen ‘kelime’; kelime-i tevhid ve Allah'ın kitabı olarak açıklandığı gibi, bizzat Hız. İsa'nın kendisi olarak da açıklanmaktadır (el-İsfehânî, 1992 s. 722-723). Bununla birlikte insanları Allah'ın sözleri ile hidayete erdirmesi nedeniyle Hız. İsa bu kelimeyle vasıflandırılmıştır. Çünkü bebekken “*Ben Allah'ın kuluyum ve bana kitap verdi*” (19/Meryem/30) sözüyle bu kelimenin Hız. İsa için özel olarak kullanıldığı, dolayısıyla onun peygamberliğine işaret ettiği belirtilmektedir (Mâturîdî, 2005 s. II/364).

Mâturîdî'ye göre, Hız. İsa'nın beşikteyken konuşması (19/Meryem/7) bir mucizedir ve onun beşer üstü algılanmasına gerekçe olamaz. Bu tezini, ahirette organların kişinin dünyada yaptıklarına şahitlik etmek için konuşması örneğiyle destekleyerek, bunun seçilmiş özel bir durum olduğunu belirtmektedir. Organların konuşma özelliği bulunmadığı gibi, yeni doğmuş bir bebeğin de konuşma özelliği yoktur. Nitekim Hız. Musa'nın asasının ejderha olduktan sonra aslına dönmesi, elinin beyazlandıktan sonra normal duruma gelmesi gibi olaylar sürekliliği bulunmayan, peygamberlere verilen özel hissi mucizelerdir (Mâturîdî, 2005 s. II/364). Bununla birlikte Mâturîdî, mucize göstermesinin Hız. İsa'nın ‘tanrı/oğul’ olduğuna bir kanıt teşkil etmeyeceğini belirtmektedir. Ona göre, eğer mucize tanrılık belirtisi olsa, pek çok mucizeyle desteklenen Hız. Musa'nın da tanrı sayılması gerekir. Mucize gösterme ya da gösterilen mucizelerin türü, Hız. İsa'yı diğer peygamberlerden farklı kılamayacağı gibi, bu durum kimi açılardan diğer peygamberlerin lehine sonuçlanmış olabilir (Mâturîdî, 2007 s. 289-290).

Mâturîdî, Âl-i İmrân suresi 45. ayette geçen ‘kelime’yi Hız. İsa'nın beşikteyken söylediği “*Ben Allah'ın kuluyum, bana kitap verdi.*” (19/Meryem/30) sözü olarak açıklamaktadır. Ayrıca Hız. İsa'nın bu mucizesi babasız doğmasından dolayı insanların töhmeti altında bulunan Hız. Meryem'i de temize çıkarma amacını taşımaktadır. Bu durum hissi bir mucize olarak, ahirette dil ve ellerin insana şahitlik yapması (24/Nur/24) gibi sadece Hız. İsa'ya özgü bir durumdur. Ona göre Hız. İsa, diğer insanların dünyaya geliş sürecindeki aşamalara tabi olmadan Hız. Âdem'in ilk yaratılışına benzer bir şekilde yaratılmıştır (Mâturîdî, 2005 s. II/371). Hız. İsa'nın yaratılışı “*Allah dilediğini böylece yaratır.*” (3/Âl-i İmrân/47) şeklinde açıklanırken, Hız. Zekeriya'nın “*Rabbim! Karım kısır, ben de son derece kocamışken nasıl oğlum olabilir?*” sorusuna karşılık; “*Öyledir, ama Allah dilediğini yapar.*” (3/Âl-i İmrân/40) şeklinde cevap verilmektedir. Burada her ne kadar Hız. Zekeriya yaşlı ve karısı kısır olsa da, evli bir çift olmaları nedeniyle biyolojik olarak bir çocuğun doğma ihtimali bulunmaktadır ve bu durum, Allah tarafından ‘yapma’ ifadesiyle açıklanmaktadır. Oysa Hız. Meryem'in bir çocuk sahibi olması, biyolojik açıdan mümkün olmadığı için bu durum Allah tarafından ‘yaratılma’ (3/Âl-i İmrân/47) şeklinde ifade edilmektedir. Bununla birlikte Hız. Âdem de anne ve babası olmadan yoktan var edilmiştir. Sonuç olarak her türlü yaratma, Allah

için kolay bir durumdur. Mâtürîdî, Hz. İsa'nın sıra dışı dünyaya gelişini, Allah'ın dilediği takdirde herhangi bir sebep olmadan yaratma iradesine sahip olduğu ilkesinden hareketle birbirini doğurmayan gece-gündüz örneği ile açıklamaktadır (Mâtürîdî, 2005 s. II/372).

Mâtürîdî, Âl-i İmrân suresi 39. ayette geçen 'Allah'tan bir kelime', ifadesini 'O'ndan bir ruh' (4/Nisâ/171) ifadesiyle aynı anlamda olduğunu iddia eden Hıristiyanların, Hz. İsa'yı Allah'ın zatıyla ilişkilendirilerek O'ndan bir parça olduğu şeklindeki düşüncelerine referans kabul ettiklerini belirtmektedir. Dolayısıyla Hıristiyanların bu düşüncelerine karşı çıkarak, 'kelime' ifadesinin Hz. İsa için bir ikram ve yüceltme sıfatı olarak kullanıldığını belirtmektedir. Ona göre bu ifade "Size gelen her nimet Allah'tandır." (16/Nahl/53) ayetindeki 'nimet' gibidir. Dolayısıyla nimet Allah'ın zatıyla ilişkilendirilemediği gibi 'kelime'nin de ilişkilendirilmesi söz konusu olamaz (Mâtürîdî, 2005 s. II/361).

Mâtürîdî'ye göre, Hz. İsa için kullanılan kavramlardan "ilim ve ibadette hakîm, Rabbine itaat eden, güzel ahlaklı, takva sahibi" gibi anlamlara gelen 'seyyid' kavramı, Allah'ın 'Hay' isminden türemiş 'yahya' kavramı ve Âl-i İmrân suresi 45. ayette Mesih için kullanılan 'ruhullah' kavramı ile birlikte değerlendirildiğinde Allah'ın zatı ile bir ilişkisi kurulamaz. Nitekim Allah, peygamberleri yüceltmek ve saygınlık kazandırmak için Hz. İbrahim'e 'Halilullah', Hz. Muhammed'e 'Habibullah', Hz. Musa'ya da 'Kelimullah' ifadelerini kullanmıştır. Bu nedenle Mâtürîdî'ye göre diğer peygamberlere izafe edilen sıfatlar, Allah'ın zatı ile ilişkilendirilemediği gibi Hz. İsa için kullanılan 'kelime' sıfatı da O'nunla ilişkilendirilemez (Mâtürîdî, 2005 s. II/362).

Mâtürîdî, Nisa suresi 171. ayette geçen Hz. İsa hakkındaki 'Allah'ın kelimesi' ifadesini, 'O'ndan gelen bir varlık' anlamında değil, Hz. Meryem'de yaratılmış bir varlığın 'kelime' olarak isimlendirilmesi şeklinde açıklamaktadır. Ona göre, Hz. Âdem topraktan yaratılmış ve ona nispet edilmiş, Havva, Hz. Âdem'in kaburgasından yaratılmış ve ona nispet edilmiş ve diğer insanlar da spermadan yaratılmış ve ona nispet edilmiştir. Hz. İsa da Hz. Meryem'e ilka edilen kelimedenden yaratılmış ve ona nispet edilmiştir. Hz. Âdem, nispet edildiği toprağın ve diğer insanların nispet edildiği spermanın gözlemlenip tanınma imkânı bulunmakla beraber Hz. İsa'ya nispet edilen kelimenin mahiyetinin bilinmesi mümkün değildir. Ancak Hz. Âdem ve diğer insanların yaratılış aşamalarından bahsedilirken Hz. İsa'da özel bir durum söz konusudur. Çünkü onun yaratılması bir an içinde gerçekleşmiştir (Mâtürîdî, 2005 s. III/426).

Mâtürîdî'nin Hz. İsa için kullanılan 'kelime' kavramına oldukça hassas yaklaşım sergilediği görülmektedir. Kur'an'da diğer insanlardan farklı özelliklerinden bahsedilse de Hz. İsa'nın 'beşer' olduğu gerçeği ortadan kalkmaz. İlahi vasıf taşıyan tüm nitelikler Hz. İsa'ya değil Allah'a aittir. Zaten Kur'an'a bütüncül bakıldığında, doğumu her ne kadar diğer insanlardan farklı olsa da Hz. İsa'nın beşer olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim onun için "Meryem oğlu İsa" (3/Âl-i İmrân/45,49; 5/Mâide/17,46,72,75,78,110,112,114,16; 9/Tevbe/31; 23/Müminûn/50) ifadesinin kullanılması, *yemesi-içmesi* (5/Mâide/75; 23/Müminûn/33), *topraktan yaratılan Hz. Âdem gibi olması* (3/Âl-i İmrân/59), *vefat etmesi* (3/Âl-i İmrân/55.) ve diğer insanlar gibi *iman etmesi* (3/Âl-i İmrân/81.) onun ancak bir beşer olduğunun kanıtıdır. Aksi halde İsa'nın tanrılığı mümkün olsa diğer insanların da tanrı olması gerekirdi. Kaldı ki yaşamında onun risaletine bile rıza gösterilmeyip öldükten sonra tanrılık rütbesi yakıştırılmıştır (Mâtürîdî, 2007 s. 292-293). Kur'an'a bütüncül yaklaşım metodunun 'kelime' kavramının doğru anlaşılmasını kolaylaştıracağı söylenebilir.

Mâtürîdî, 'kelime' kavramı bağlamında Hz. İsa'nın Tanrı ile ilişkilendirilmesinin tutarsızlığını, Hıristiyan akidesinin omurgasını oluşturan teslis inancının imkânsızlığını açıklayarak ortaya koymaktadır. Ona göre, Hıristiyanların, tek olan Tanrı'yı, üçlü birlik olarak anlamaları, cisim olmayan Tanrı'nın bedene bürünmesi sonucunu doğurmaktadır. Buna göre parça ve sınıra sahip olmaması gereken unsurun parçalanmış ve sınırlandırılmış olmasıyla, mecazî dili somutlaştırılan 'teslis' inancı temelden bozulmuş olmaktadır. Mâtürîdî Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tan oluşan tanrı anlayışının aklen mümkün ve tutarlı görmemektedir. Bunun için teslis unsurlarını öz/cevher açısından tahlil ederek, bir özden

türeyen varlıkların aslın niteliğini taşıması gerektiğini belirtmektedir. Mesih'teki ruh kendisinin bir parçası iken kadim olduğuna göre, ruh bedeninin diğer parçalarına sirayet etmeden Mesih nasıl oğul olabilmıştır? Eğer “Ruh bedenin küçük bir parçası olduğu için” ise doğadaki bütün küçük parçaların büyüklerinin oğulları olarak kabul edilmesi gerekir ki, bu imkânsızdır. Bununla birlikte, oğul babadan küçük olur, şu halde ikisi de nasıl kadîm olabilir? Kutsal ruhun tamamını bedende kabul edilirse, bütünü hem oğul hem de baba konumuna getirmiş olur (Mâtûrîdî, 2007 s. 289).

Erken dönemlerden itibaren Hıristiyanlarla yapılan tartışmaların başta gelen konularından biri olan Hz. İsa'nın ulûhiyeti meselesinin temel dayanaklarından biri de ‘kelime/logos’tur. Mâtûrîdî gibi genelde tüm kelimciler bu mesele üzerinde hassasiyetle durmuş ve Allah'ın zat ve sıfatlarını tevhid olgusu çerçevesinde tenzihi bir üslupla ortaya koymaya çalışmışlardır. Kur'an'ın ulûhiyet anlayışı ekseninde, Allah'ın zat ve sıfatları hakkında teşbihi ve tescimi yaklaşımlar reddedilmiştir (Kaplan, 2008). Bu bağlamda Hıristiyanlarla yapılan teolojik tartışmalar reddiye türü eserlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. İslam inançlarını sistematize eden ve ona yönelik eleştiri ve saldırılara karşı savunma gayreti içerisinde olan kelimciler, Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında yaşanan teolojik tartışma ve reddiye sürecinde etkin bir görev icra etmişlerdir (Aydın, 1998). Bununla birlikte ilk dönemlerde, Müslüman kelimcilerin ‘kelime’ kavramını ilahi zatla ilişkilendirmedikleri görülmektedir.

Aklı sadece zihnî değil, aynı zamanda zihnin dışında (haricî) bir varlık (Alper, 2008 s. 55) olarak gören Mâtûrîdî, dini de akıl dini olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte kelam sistemini inşa ettiği bilgi teorisinin merkezine de aklı yerleştirmiştir (Kutlu, 2009 s. 551). Bu bağlamda ‘kelime’ kavramı üzerinde geliştirdiği yorumların söz konusu sistemiyle uyumlu olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ‘kelime’ kavramı hakkındaki düşüncelerin beşeri düzlem üzerine kurgulandığı, ilahi zat ile ilişkilendirilmesine kapı aralayacak herhangi bir söylemin bulunmadığı dikkat çekmektedir.

Bazı felsefi düşüncelerde Hz. İsa'nın kendisine ve zaman zaman da tüm insanlar için genelleştirilen ‘kelime’ kavramına özel bir anlam yüklenmesi nedeniyle beşer üstü bir anlayışın ortaya çıkmasına neden olmuştur. ‘Kelime’ kavramının anlaşılma çabası, Allah'ın sıfatları ile ilişkisinin yanında zat-sıfat ilişkisi kapsamında isim-müsemma açısından da ele alınmıştır. Nitekim kelimciler bu bağlamda sıfatlar için kullanılan bazı kelimelerin Allah'a isim olması gerekçesiyle isim-sıfat ilişkisini ve buna paralel olarak isim-müsemma ilişkisini tartışmışlardır. Hıristiyanların ‘logos’ olarak gördükleri Hz. İsa'yı üç uknumdan birisi şeklinde nitelendirmelerine karşılık Müslümanlar da ilahi isim ve sıfatlarla zât arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmışlardır.

Mâtûrîdî'ye göre, ruh ve kelime ifadesi, Hz. İsa'nın yaratılmış varlık olduğu gerçeğini ortadan kaldırmadığı gibi onun tanrısal özellik taşıdığı ya da doğuştan peygamber olduğu anlamına da gelmemektedir. Nitekim Allah'ın evi (beytullah), Allah'ın nuru (nurullah), Allah'ın yasaları (hududullah) gibi nitelendirmeler varlıkların yaratılmış özelliğini ortadan kaldırmaz (Mâtûrîdî, 2005 s. II/364). ‘Mesih’ olarak adlandırılması ise, dokunduğu hastaları iyileştirmesi, dokunduğu şeylere bereket getirmesi nedeniyledir. Zaten Allah bir topluma peygamber görevlendireceği zaman o toplumun kişisel özellikleri ve ahlaki nitelikleri açısından en seçkin olanını tercih etmiştir (Mâtûrîdî, 2005 s. II/363). Diğer taraftan Hıristiyanların Hz. İsa için kullandıkları ‘oğul’ nitelemesini onun yüksek faziletinden dolayı sakıncalı görmektedir. Çünkü Kur'an'da da İsa'ya atfedilen ‘mesih’ ve ‘resul’ kelimeleri yüceltme anlamı taşırken, ‘oğul’ ifadesi ise nispet edilen kişiye iltifat olamaz (Mâtûrîdî, 2007 s. 290).

Aslında bu tür isimlendirmeler, bizzat Allah tarafından verilmiştir. Nitekim Yahya isminin daha önce hiç kimseye verilmediği, Hz. İsa'nın “mesih” olarak isimlendirildiği (3/Âl-i İmrân/45) Kur'an'da açıkça belirtilmektedir. Mâtûrîdî'ye göre, bu ve benzeri konularda ilke şudur: Bilinen varlıkların isimlendirilmesi konusundaki anlam zorlamaları gereksizdir. Yani

varlıklara verilen isimlerin mutlaka bir anlamı olması gerekmediği gibi onun için bir gerekçe de aranmaz. İsimler varlıkları tarif etmek için konulmuştur. Varlıklara isim verilirken kulağa hoş gelen, telaffuzu kolay olan ve anıldığında güzel şeyleri çağrıştıran niteliklerde olmasına dikkat edilmiştir (Mâtürîdî, 2005 s. II/362).

Mâtürîdî'ye göre ilâhî isimler ve sıfatlar yaratılmış varlıklarinkine asla benzemez. Çünkü bu sıfatların mahlûkta kazandığı mahiyet Allah'tan nefyedilmektedir. "Allah âlimdir, fakat diğer âlimler gibi değil" önermesinde olduğu gibi Allah'ın isim ve sıfatları kendine özeldir (Mâtürîdî, 2007 s. 38). Buna göre Kur'an'da Hz. İsa ve diğer insanlar için kullanılan bazı ilahi isim ve sıfatlar, yaratılmış varlıkların Allah'tan bir cüz veya O'nun zatıyla ilişkili olduğunu göstermez.

Kur'an'da Allah'ın zatı, sıfatları, fiil ve isimlerinden bahseden müteşâbih ayetlerin gerçek (lafzi) anlamıyla alındıklarında teşbihi anlayış kaçınılmaz olmaktadır. Kur'an, Allah'ı anlatırken birçok noktada sınırlı da olsa antropomorfik dil kullanmıştır. Teşbihi anlatımın yanında tenzihi dil de kullanarak insanları teşbihe düşmekten sakındırmış ve böylece durumu dengelemiştir. Bu nedenle Kur'an'da Allah'ın zat, sıfat, fiil ve isimlerinden bahseden ayetlerin Kur'an'ın felsefi sistemine uygun bir tarzda yorumlanması gerekmektedir (Öztürk, 2007 s. 48).

Mâtürîdî'nin 'kelime' kavramına yaklaşımının bazı felsefi ve sûfi çevrelerden oldukça farklı olduğu görülmektedir. Nitekim onun görüşlerinde akla yaptığı vurgu ve kullandığı istidlaller, sûfi kültür çevrelerinde pek başvurulmayan türden, tamamen akılcı-hadari bir din söylemi taşımaktadır. Çünkü o, bilgi kaynakları arasında ilham, keşf ve sezgiye mutlak bilgi olarak yer vermemekte, bunları bilgi kaynağı olarak kabul edenleri şiddetle eleştirmektedir. Mâtürîdî, ilham ve sezgiye dayalı olarak elde edilen bilginin doğruluğunun veya yanlışlığının akıl veya Kur'an yoluyla tayin edilemeyeceği görüşüne sahiptir. İlham ve keşf, subjektif olduğundan herkesin kabul edebileceği bir bilgiyi veremez ve gerçeğe ulaştıramaz (Kutlu, 2003 s. 25-26).

Mâtürîdî konuyu ilahlık bahsi altında ve doğrudan tevhid ya da teslis bağlamında değil, nübüvvet bahsinin içerisinde ve İsa Mesih'in tabiatı ekseninde tartışmaktadır. Mâtürîdî böyle yapmakla aynı zamanda konuyu, İslâm kelâmı açısından da tartışmalı konular olan 'Allah'ın kelâm sıfatı' (kelâmullah) ve 'Kur'an'ın yaratılmışlığı' (halku'l-Kur'an) meselelerinden ayırmış ve ayrı bir zemine taşımış olmaktadır (Gürkan, 2009).

2. Hz. İsa'nın Ölümü ve Allah Katına Yükseltilmesi Meselesi

55. "Allah buyurmuştu ki: Ey İsa! Ben seni vefat ettireceğim, seni katıma yükselteceğim, seni o inkârcılardan arındıracağım ve sana tâbi olanları kıyamet gününe kadar inkâr edenlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte, ayrılığa düşüp durduğunuz hususlarda aranızda hükmü o zaman ben vereceğim."

Mâtürîdî, Âl-i İmran 55. Ayette geçen "Ben seni vefat ettireceğim, seni katıma yükselteceğim." ifadesinde takdim-tehir olduğunu; yani "seni kendime yükselteceğim, sonra gökten yere inmenin ardından vefat ettireceğim." şeklinde yorumlamaktadır. Böylece lafızda önce gelse bile hüküm bakımından *tevveffî*'nin sonraya alınabileceği söylemektedir. Bunu bazı örneklerle de desteklemektedir. *Tevveffî* ifadesini 'Allah'ın öldürmeden yeryüzünden alması' anlamına geldiğini ifade etmektedir. Mâtürîdî'nin ayeti takdim-tehir biçiminde yorumlamasının nedeni söz konusu rivayetlerle ayeti uyuşturma amacını güttüğü söylenebilir. Edebî bir sözde, yapılan işler bir sıra ile anlatılır, gelişigüzel söylenmez. Eğer takdim ve tehiri gerektiren edebî, ince bir nükte olursa o zaman takdim ve tehir yapılabilir. Burada takdim ve tehiri gerektiren bir şey yoktur. Ancak takdim-tehir şeklinde anlaşılmasa da bu ayette vurgulanan İsa'nın dünyadan çekip alındığıdır. Bu durum, ölüm anlamında vefat ettirme (çekip alma) değildir. Mâtürîdî'ye göre, İsa'nın vefat ettirildiği mealindeki ilâhî beyan, Hz. İsa'nın tapılmaya layık bir varlık olmadığını "o Allah'tır." veya "Allah'ın oğludur.", "Onun ölme ihtimali yoktur." diye zannedenleri yalanlamayı ve bundan ibret alınmasını hedeflemektedir (Mâtürîdî, 2005 s. III/409).

Mâtûrîdî'nin, “*Seni vefat ettireceğim*” ifadesiyle ilgili bir başka yorumu da şöyledir: Onun bedenini düşmanlarının arasından alıp şerefînin bilineceği bir yere yükseltmesi, kendisini insanlarda görmüş olduğu küfür ve fitne-fesat hâinden arındırmasıdır. Hz. İsa hakkındaki iddialarından temize çıkarma anlamına gelmesi de muhtemeldir. Ayrıca ortaya çıkışının ilk hâinden son demine kadar, aynen aralarında bulunduğu zaman diliminde olduğu gibi insanlar üzerine bir mucize olarak kalsın diye beşer türü arasındaki varlığını sona erdirmektir. Ta ki mucizeleri kendisine tâbi olan insanlar için daha açık, muhalifleri için de mazeretlerini bitirmek konusunda daha belirgin bir delil olsun. Ona göre, “*Seni katıma yükselteceğim.*” ifadesi ile Allah, İsa'yı kendine nispet ederek onu yücelttiği anlamına gelmektedir. Çünkü özel bir şey Allah'a izafe edilmesi onun saygınlığını göstermek demektir (Mâtûrîdî, 2005 s. III/409-410).

Vefat ettirildikten sonra oluşan yükselme, cesedin yükselmesi değil, mekânın yükselmesidir (manevi yükselmedir). Yükselme tabirinin “*seni inkâr edenlerden kurtararak temizleyeceğim*” sözünün yanında özellikle gelmesi konunun manevi yönden yüceltme ve şerefendirme işi olduğuna delalet etmektedir. Dolayısıyla asıl mana; “Allah, Hz. İsa'yı vefat ettirdi, onu kendine yükselterek inanmayanlardan temizledi.” şeklindedir. (Şeltut, 2005 s. 292).

Hz. İsa'nın vefatı meselesi Nisa suresi 156-159. ayetlerde de geçmektedir.

“*Ve 'Biz, Allah'ın Resulü Meryem oğlu Mesih İsa'yı gerçekten öldürdük.' demeleri nedeniyle de onlara böyle bir ceza verdik. Oysa onu öldürmediler ve onu asmadılar. Ama onlara (onun) benzeri gösterildi. Gerçekten onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, kesin bir şüphe içindedirler. Onların bir zanna uymaktan başka buna ilişkin hiçbir bilgileri yoktur. Onu kesin olarak öldürmediler. Hayır, Allah onu Kendine yükseltti. Allah üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.*” (4/Nisa, 157-158)

Hz. İsa'nın öldürülmesi ile ilgili şu rivayet anlatılmaktadır: Hz. İsa'yı öldürmek için arayan Yahudiler, onu koruyan bazı Havarilerle bir evde kuşatmışlardı. Allah'ın, İsa'ya “*Ben seni vefat ettireceğim, seni katıma yükselteceğim.*” (3/Al-i İmran, 55) diye vahyetmesi üzerine bu emri ahabına bildirdi ve kendisinin şekline girerek ölümü göze almayı isteyen birinin olup olmadığını sordu. İçlerinden birinin bu teklifi kabul etmesiyle Allah, onun suretini Hz. İsa'ya benzetti ve İsa'yı da katına yükseltti. Sabah olunca insanlar İsa'nın benzeri olan kişiyi aldılar ve onu çarmla gerip öldürdüler.

Mâtûrîdî, ayette Hz. İsa'yı öldürdüklerini iddia edenlerin sözünün gerçek olmadığını belirterek bu söze itibar edilemeyeceğini iki varsayımla ortaya koymaktadır. *Birincisi*, duyularla algılayıp gözle görme olaylarında yanılma ve hata etme ihtimali, *ikincisi*, mütevatir haberlerin de hatalı ve yalan olma ihtimalidir. (Mâtûrîdî, 2005 s. III/408-409).

Mâtûrîdî'ye göre Hz. İsa'ya benzeyen kişinin İsa zannıyla öldürülmesini görme olayında yanılma ve hata etme ihtimaline dayandırmaktadır. Bunu da ‘müşahedeye ve gözle görülmeye dayanan bir hususun gerçekte başka bir şekilde olmasının engeli olmayacağı’ ilkesi ile açıklamaktadır.

Mâtûrîdî ikinci olarak mütevatir haberin yalan olma ihtimalinin şöyle açıklamaktadır: “Hz. İsa'nın öldürüldüğü haberi de tevatür yoluyla yayılmıştı, ama bu haber yalandı. Peki, mütevatir haberlerin de yalan ve yanlış olabileceğine engel olan şey nedir? Kıssada anlatıldığına göre Hz. İsa'nın öldürüldüğü haberi, altı veya yedi kişi tarafından yayılmıştı. Bu sayıda insan tarafından yayılan bir haber, bize göre âhâd haberlerdendir” (Mâtûrîdî, 2005 s. III/410).

Mâtûrîdî, ayette geçen ‘şüphe ve kararsızlık içinde bulunmaları’ ifadesini Hz. İsa'nın şahsı hakkında tanrı olup olmadığı ve öldürülüp öldürülmediği konusunda insanların şüpheye düştükleri şeklinde açıklamaktadır. Ona göre, insanlar, İsa'nın şahsı için Allah'ın oğlu olup olmadığı hakkında kararsızlık ve şüphe içindedirler. İsa'yı öldürme konusunda zanna uyma dışında hiçbir bilgileri olmadığından kesin bilgiye dayanarak değil, sadece zanna dayanarak

konuşmaktadırlar. Dolayısıyla kesin olarak onu öldürmemişlerdir. Bilâkis Allah onu kendine yükseltmiştir (Mâturîdî, 2005 s. III/410-411).

Hız. İsa'nın vefatı ile ilgili bir başka ayet ise Nisa Suresi 159. Ayettir. “*Ehl-i Kitap'tan her biri ölümünden önce ona mutlaka iman edecektir; o da kıyamet gününde onlara şahit olacaktır.*” (4/Nisa, 159). Mâturîdî, ayette geçen ‘ölümünden önce’ ifadesini; ‘İsa'nın ölümünden önce’ anlamına geldiğini belirtmektedir. Ona göre, Allah katına yükseltilen Hz. İsa'nın kıyamete yakın bir zamanda Deccâl ortaya çıkınca, Cenâb-ı Hak Hz. İsa'yı indirecek ve o da Deccalı öldürecektir. Bunun üzerine Ehl-i Kitap ona ona iman edecek, Müslüman olmayan kimse kalmayacaktır (Mâturîdî, 2005 s. III/411-412).

Görüldüğü gibi Mâturîdî, Hz. İsa'nın vefat ettirildiği ifadesini diğer insanların ölümü gibi değerlendirmemektedir. Hz. İsa, iftira, küfür ve fitnelere arındırmak için insanlar arasından çekilip alınmış, saygınlığını göstermek amacıyla “Allah'ın katına yükseltilerek” yaşamı farklı şekilde sonlandırılmıştır. Mâturîdî'nin bu yorumu ahir zamanda yeryüzüne geleceği iddia edilen mesih inancına kapı araladığını göstermektedir. Mâturîdî, haber-i vahidin akaide ilişkin bilgi vermediğini kabul ettiği halde, her ne kadar açıkça söylemese bile Hz. İsa'nın yeniden yeryüzüne ineceği görüşüne meyletmiştir (Aydın, 2008 s. 28).

İsa'nın dünyaya gelişi ve ontolojik varlığı hakkında tenzihi bir yaklaşım sergileyerek ehli kitabın bu konudaki düşüncelerini geçersiz kılmaya çalışan Mâturîdî'nin, İsa'nın ölümü meselesinde ilgili ayetlerin tefsirinde ortaya koyduğu yorumlarda aynı hassasiyeti göstermediği anlaşılmaktadır. Akli yerleştirdiği bilgi sistemine uymayan bu yorumlarının eleştirel düşünme ve sorgulayıcı bakış açısından uzak olduğu söylenebilir. Ancak Mâturîdî'nin İsa'nın sonu ile ilgili ayetlere getirdiği yorumlarından Hz. İsa'nın nüzul edeceği düşüncesini kesin olarak taşıdığını da söylemek mümkün değildir. Çünkü kelami konuları sistematik bir biçimde ele aldığı *Kitabu't-Tevhid* adlı eserinin nübüvvet bahsinde Hz. İsa'ya bir bölüm ayırmış, ancak onun nüzulü konusuna hiç yer vermemiştir. Bu bölümde Hz. İsa'nın bir beşer olduğunu güçlü bir şekilde vurgularken, Hıristiyan öğretisindeki teslis inancını eleştirerek imkânsızlığını ortaya koymaya çalışmıştır.

Mâturîdî, İsa'nın dünyadan ayrılışı ile ilgili ayetleri tevîl ederken bazı rivayetlere dayanarak İslam düşüncesindeki mevcut anlayışı dile getirmektedir. Yorumlarının sonucunda Hz. İsa'nın nüzul edeceği görüşüne meyletmesinde söz konusu rivayetlerin ve böyle bir kabulün etkisinin olması mümkündür. Nitekim bir fikrin peşinen kabul edilmesi ve dinin kutsal kitabında açıkça var olduğu veya yorum yoluyla kutsal kitaba dayandığı için benimsenmesi sağlıklı bir sonuca ulaştırması pek muhtemel görünmemektedir. Çünkü dinsel bir düşüncenin varlığı, o düşüncenin kabulünden öncedir ve o düşünce kutsal naslarda var olduğu için benimsenmiş olmaktadır. Sonradan dinselleştirilen bir düşüncenin kabulü, o düşüncenin dinsel metinlerinde varlığından önce gelmektedir. Burada toplumsal ve bireysel kültürün belirleyici unsur olduğu söylenebilir (Yar, 2000 s. 142-143).

Kur'an, bu ayetlerde İsa'nın hiçbir şekilde ölmemiş olduğunu değil, öldürmek için ona tuzak kuranların tuzaklarını Allah'ın boşa çıkararak İsa'yı düşmanlarının elinden kurtardığını yani onu inançsızların öldürmediğinin altını çizmektedir. Hüseyin Atay'a göre Hz. İsa ölmüştür, hayatta değildir ve dünyaya dönmeyecektir. Hadislerle iman esasları sabit olmaz ve Kur'an'a ilave yapılamaz. Hz. İsa'nın ölmediği, göğe çıkarıldığı ve geri döneceği ile ilgili Hıristiyan mitolojisi İslamlaştırılarak Müslümanların arasına sokulmuştur. Hz. İsa öldürülmemiş, Allah onu öldürmüştür. Bu “*sen attığın zaman, sen atmadın, fakat Allah attı.*” (8/Enfal/17) ayetindeki gibi bir üslup içerisinde anlatılmıştır. Buna göre “*onlar öldürmediler, ama Allah öldürdü*” anlamı verilebilir (Atay, 1997 s. 53-54).

İsa'nın dünyaya inişi düşüncesi, Allah'ın, hiçbir insan için istisna kabul edilmeyecek şekilde yarattığı tabiat kanunları ve Kur'an ayetleriyle çelişmektedir. Kur'an İsa'nın da diğer peygamberler gibi bir beşer olduğuna, ona vahy edildiğine ve Allah tarafından kendisine verilen risalet görevini yerine getirmesinden sonra öldüğüne vurgu yapmaktadır. İsa'nın ruh ve beden birlikteliğiyle yükseltildiği fikri de tutarlı değildir. Çünkü İsa'nın yükseltildiği mekân, bu âlemin dışında bir mekândır. Bu mekânda İsa'nın yoğunluklu bedeni ile var

olması, ruh veya emir âlemi açısından tasavvur edilemez. Bu âlemdeki varlıklar, yoğunluklu varlıklar değil soyut varlıklardır. Dolayısıyla bu âlemi oluşturan varlıklarda maddi nitelikler aranmaz. Fakat onun, İsa'nın inişi hakkındaki fikrini kabul ettiğimiz durumda da, diğer bir ontolojik sorun ile karşı karşıya kalmaktayız. (Yar, 2001 s. 157,159).

Sonuç

Yüce Allah, kendisini tanıtmak için kutsal kitaplar göndermiş olsa da, ayetlerde geçen müteşâbih kavramların zaman zaman zahiri anlamları ile anlaşılması sonucu teşbihi ve teccimi yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlardan biri de 'kelime' örneğinde görülmektedir. Başta Hıristiyanlık olmak üzere diğer dini ve felsefi düşüncelerde bu kavrama yüklenen farklı anlamlar nedeniyle gerçek anlamını yitirdiği görülmektedir. İnsanlara doğru dini zihniyeti kazandırma amacı taşıyan İslam dininin, diğer konularda olduğu gibi 'kelime' olarak görülen Hz. İsa hakkında da gerçeği öğretme hedefinde olduğu anlaşılmaktadır. Hıristiyanlara yönelik ayetler, Hıristiyan inançlarına dayanak teşkil etmekten öte yanlış olanı düzelterek, doğru inancı ortaya koymayı, Hz. İsa'ya yüklenen tanrısal nitelikleri ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Son tahlilde Hz. İsa ve Hıristiyan teolojisine yönelik ayetler bir arada değerlendirildiğinde 'kelime' kavramına tanrısal bir anlam yüklenemeyeceği açıkça görülmektedir.

Hz. İsa'nın doğumunun ve ölümünün diğer insanlardan farklı olması, 'kelime' kavramın ilahi zat ile ilişkilendirilmesinde etkili olduğu söylenebilir. Müslümanlar ve Ehli Kitap arasındaki kültürel ve dini etkileşimin yanında israiliyâtın da İslam dininde hatırı sayılır derecede tamamlayıcı unsur olarak görülmesi, 'kelime'nin, bazı Müslümanlar tarafından 'logos' olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Ayrıca ilahi dinlerin müntesipleri tarafından kendi peygamberlerini diğerlerinden üstün gösterme sürecinde 'kelime'nin güçlü bir araç olduğu söylenebilir.

Mâtûrîdî, Hz. İsa ile ilgili problemlerin Tanrı anlayışından ziyade nübüvvet hakkındaki yanlış anlamadan kaynaklandığını belirtmektedir. Bu nedenle konuyu 'Allah'ın kelâm sıfatı' ve 'Kur'an'ın yaratılmışlığı' meselesi içerisinde değil, nübüvvet içerisinde ve İsa Mesih'in tabiatı kapsamında tartışmaktadır. Böylece meseleyi nübüvvet başlığı altında ele alması, Hz. İsa'nın beşer-peygamber olarak diğer peygamberlerden ayrıcalık taşımadığına dikkat çekmek istediği söylenebilir.

Mâtûrîdî'nin 'kelime/logos' kavramını, 'ilahi zatın bir parçası olmadığı ve tanrısal bir anlam yüklenemeyeceği' ilkesi üzerine temellendirdiği anlaşılmaktadır. Mâtûrîdî'nin Hz. İsa'nın tanrı olduğuna yönelik inancını, teslis akidesini ve 'kelime' kavramını hassas-objektif bir düzeyde değerlendirdiği ve tutarlılık açısından isabetle eleştiriye tabi tuttuğu söylenebilir. Bu konuda ileri sürdüğü tezlerini akli ve mantıki delillerle temellendirmeye çalışmıştır.

Mâtûrîdî'nin kelime kavramında takındığı hassas-objektif tutumun benzeri Hz. İsa'nın vefatı meselesinde görülmemektedir. Çünkü İsa'nın beşer-peygamber olduğunu tenzihi bir anlayışla vurgulu şekilde ortaya koyarken, onun vefatı meselesinde eleştirdiği Hıristiyan öğretilerine ait rivayetlerin, mevcut kültürün, bu yöndeki inanışın ve peşin yargının etkisinde kaldığı görülmektedir. Öyle ki vefat olayına ilişkin inanç alanında delil olarak görmediği 'ahad' haberleri de dikkate almakla metodolojik çelişkiye düştüğü ve bu durumun kelami meselelerde ortaya koyduğu sisteme uymadığı söylenebilir.

Kur'an'da Hz. İsa'nın diğer insanlar gibi vefat etmediği ve kıyamete yakın bir zamanda yeryüzüne nüzul edeceği kesin olarak açıklanmamıştır. Hatta ölümü şekli farklı olsa da ilgili ayetlerden onun vefat ettirildiği anlamını çıkarmanın daha güçlü olduğu söylenebilir. Konuyla ilgili hadislerin ise âkide oluşturacak derecede kesin bilgi ifade etmemekte, delaletin de kati olup tevile ihtimali olmayan muhkem hadis türünden değildir. Bu rivayetlere dayanarak İsa'nın ölmediğine hükmetmek kişiyi küfür, bidat veya dalâletle düşürmeyeceği açıktır. Bununla birlikte Hz. İsa'nın nüzulüne delil getirilen ahad haberlerin çoğunun akıl ve tarihi gerçeklere örtüşmediği görülmektedir. Üstelik Hz. İsa'nın nüzulüne

inanmanın İslam'ın temel inanç ilkeleri arasında olmadığı kanaati neredeyse tüm âlimler tarafından dile getirilmiştir.

Hız. İsa'ya 'kelime' olarak tanrısal bir nitelik atfetme konusunda olduğu gibi onun nüzul edeceğini kabul etmek İslam inancı açısından bazı teolojik sorunları da doğurmaktadır. Bilindiği gibi nübüvvet Hız. Muhammed ile birlikte sona ermiş ve kendisinden sonra peygamber gelmeyeceği kesin olarak açıklanmıştır. Hız. İsa'nın nüzul etmesi halinde Hız. Peygamber'e tabi olacağı ve İslam üzere tebliğ görevini yerine getireceği belirtilmektedir. Bu durum, Hız. Peygamberin hatm-i nübüvvetini pratikte anlamsız kılmaktadır. Kendisine özgün bir din ve kitap verilmiş peygamberin başka bir dini tebliğ etmesi, bir peygamber olarak başka bir peygambere tabi olması teorik olarak ve nübüvvet geleneği açısından uygun görünmemektedir.

Diğer yandan İsa'nın ruh ve beden birlikteliğiyle yükseltildiği ve sonradan ineceği düşüncesi başka bir ontolojik sorunu da barındırmaktadır. Çünkü İsa'nın yükseltildiği mekân, bu âlemin dışında bir mekândır. Bu mekânda İsa'nın yoğunluklu bedeni ile var olması, ruh veya emir âlemi açısından tasavvur edilemez. Bu âlemdeki varlıklar, yoğunluklu varlıklar değil soyut varlıklardır. Dolayısıyla bu âlemi oluşturan varlıklarda maddi nitelikler aranmaz.

Kur'an'daki ayetlerin amacı Hıristiyanlık öğretisindeki sapmaları ve tahrifleri düzeltmek, doğrusunu ortaya koymaktır. Bu kapsamda Hıristiyanların hem Hız. İsa ve Meryem'e beşer üstü nitelikler atfedilerek onları tanrılaştırılmalarının, hem de İsa'nın vefatı konusunda ileri sürdükleri düşüncelerin tashih edildiği görülmektedir. Dolayısıyla Allah'ın, diğer tüm insanlar gibi İsa'yı ve annesini vefat ettirdiği ve ahirette hesaba çekileceği belirtilerek her ikisinin de beşeri varlıklar olduğu vurgulanmaktadır. Bununla birlikte kıyamete yakın bir zamanda dünyaya dönerek bir nevi peygamberlik görevini devam ettirmesi gibi önemli bir meselenin Kur'an'da açıkça belirtilmemesi düşünülmesi ve sorgulanması gereken bir durumdur.

İslâm'ın yeryüzünde son merhalesinin İsa'ya bağlanması, gerçekte farkına varılmadan Müslümanların akıbetinin Hıristiyanlara bağlanması anlamına gelmektedir. Oysa Hız. Peygamberden sonra Müslümanların, hidayet ve huzur içerisinde olmaları Hız. İsa veya bir mehdî beklemek yerine Kur'an ve sahih sünnete uygun bir yaşam tarzı benimsemeleriyle mümkün olabilir.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed b. Abdulhâdî. 2001.*Keşfü'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs*. Beyrut : Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001. Cilt II.
- Afîfî, Ebu'l-Âlâ. 2000.*İslâm Düşüncesi Üzerine Makaleler*. [çev.] Ekrem Demirli. İstanbul : İz Yay., 2000.
- Alper, Hülya. 2008.*İmâm Mâtürîdî'de Akıl-Vahiy İlişkisi*. İstanbul : İz Yayıncılık, 2008.
- Atay, Hüseyin. 1997.*Kur'an'a Göre Araştırmalar I-III*. Ankara : Atay Yay., 1997.
- Aydın, Hüseyin. 2008. Kur'an Bütünlüğü Açısından Hız.İsâ'nın Akıbeti Meselesi. *Kelam Araştırmaları Dergisi*. 2008, Cilt 6, 2, s. 17-46.
- Aydın, Mahmut. 2007.*Dinlerarası Diyalog: Mahiyet, İlkeler ve Tartışmalar*. İstanbul : Pınar Yay., 2007.
- . 2009. Hız. İsa'nın Akıbeti Sorunu, Mesih ve Mehdi Tartışmaları. *Samsun'da Kur'an Günleri XI. Kur'an Sempozyumu: Kur'an ve Risalet*. Samsun : yazarı bilinmiyor, 2009, s. 225-258.
- Aydın, Mehmet. 1998.*Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*. Ankara : TDV Yay., 1998.
- Bulut, İsmail. 2016. “‘Kelimetullah’ Bağlamında Mâtürîdî'nin ‘Kelime/Logos’ Anlayışı”. *EKEV Akademi Dergisi*. 2016, Cilt XX, 66, s. 367-392.
- Çelebi, İlyas. 2000. İsa. *DİA*. İstanbul : TDV, 2000, Cilt 22, s. 472-473.

- Çınar, Mahmut. 2014. *Nûr-i Muhammedî İnançının Ortaya Çıkışı ve Kaynakları*. İstanbul : Rağbet Yay., 2014.
- Demirci, Mehmet. Hakikat-i Muhammediyye. *DİA*. basım yeri bilinmiyor : TDV, Cilt 15.
- el-Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf. ty. *Mu'cemu't-Tarîfât*. [dü.] Thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî. Kahire : Dâru'l-Fadîle, ty.
- el-İsfehânî, er-Râgıb. 1992. *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*. [dü.] Safvân Adnân Dâvûdî. Dimaşk ve Beyrut : yazarı bilinmiyor, 1992.
- Fatiş, Emrullah. 2000. *Kur'an'da Hz. İsa*. Kayseri : Netform Ofset, 2000.
- Fazlurrahman. 1996. *İslâm*. [çev.] Mehmet Aydın ve Mehmet Dağ. Ankara : Selçuk Yay., 1996.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. 1981. Mesih ve Mehdi İnanç Üzerine (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1981, Cilt XXV, s. 179-214.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. Hakikat-ı Muhammediyye. *Türk Ansiklopedisi*. Cilt XVII.
- Gündüz, Şinasi. 1998. *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara : Vadi Yay., 1998.
- Gürkan, Salime Leyla. 2009. Dogmaya Karşı Akıl: Mâtürîdî'nin Teslis İnançını Tenkidi. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2009, 19, s. 63-85.
- Hakyemez, Cemil. 2004. Mehdi Düşüncesinin İtikadîleşmesi Üzerine. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2004, Cilt III, 5, s. 127-144.
- Harman, Ömer Faruk. İsa. [kitap yaz.] TDV. *DİA*. Cilt 22.
- Kaplan, İbrahim. 2008. *İslâm'a Göre Hıristiyanlık*. İstanbul : IQ Kültür Sanat Yay., 2008.
- Kaya, Mahmut. 1999. Tasavvuf Nedir, Ne Değildir? *Kur'an ve Sünnet Sempozyumu (1-2 Kasım 1997) Bildiriler*. 1999.
- Kaya, Remzi. 2004. İnciller ve Kur'an'da Hz. İsa'nın İnsan ve Peygamber Oluşu. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2004, Cilt 13, 2, s. 37-58.
- King, Robert H. 2001. *Tanrı'nın Anlamı*. [çev.] Temel Yeşilyurt. İstanbul : İnsan Yay., 2001.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. 2000. Hz. İsa'yı (a.s) Gökten İndiren Hadislerin Tenkidi. *İslamiyat*. 2000, 4.
- Kuleynî, Ebu Cafer Sîkatü'l-İslam Muhammed b. Yakub. İshak. 1363. *el-Kâfi*. [dü.] Ali Ekber el-Gaffârî. Tahran : Dâru'l-Kutubi'l İslamiyye, 1363. Cilt I.
- Kurtubî, Ebî Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir. 2006. *el-Câmiu'l-Ahkâmi'l-Kur'ân*. [dü.] Thk. Abdullah b Abdu'l-Muhsin et-Türkî. Beyrut : Müessesetü'r-Risale, 2006.
- Kutlu, Sönmez. 2003. Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî. *İmam Mâtürîdî ve Maturidilik*. Ankara : Kitâbiyât Yay., 2003.
- . 2009. Mâtürîdî Akılcılığı ve Bunun Günümüz Sorunlarını Çözmeye Katkısı. *Büyük Türk Bilgini İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik-Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı-*. İstanbul : MÜİFV Yay., 2009.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. 2007. *Kitâbu't-Tevhîd*. [dü.] Muhammed Aruçi Bekir Topaloğlu. İstanbul : Mektebetü'l-İrşâd, 2007.
- . 2005. *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*. [dü.] M. Basellum. Beyrut : Darül-Kütübü'l-İlmiye, 2005.
- Öge, Sinan. 2008. *İlâhî Kelâmın Yapısı*. İstanbul : İnsan Yay., 2008.
- Öztürk, Mustafa. 2015. *Kur'an ve Yaratılış*. İstanbul : Kuramer , 2015.
- Öztürk, Resul. 2007. Allah'ın Birliği ve Tekliği (Vahdaniyeti ve Ehadiyeti) Bağlamında 'Samed' İsmi ve Anlam Alanı. *Ekev Akademi Dergisi*. 2007, Cilt 11, 32.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem. 2003. Mehdi. *DİA*. basım yeri bilinmiyor : TDV, 2003, Cilt 28, s. 369-371.

Şeltut, Mahmut. 2005. Hz. İsa'nın Göğe Yüseltilmesi ve Tekrar Dönüşü. *Dini Araştırmalar*. 2005, Cilt VII, 21, s. 289-306. Çev. Mustafa Baş.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. 1994. *Tefsiru't-Taberî (Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân)*. Beyrut : Müessesetü'r-Risâle, 1994.

Taşpınar, İsmail. 2011. Yahudi Geleneğinde İlahî Kelâm Tasavvuru: İskenderiyeli Philo ve Logos Doktrini. 2011, Cilt 8, 1.

Topaloğlu, Bekir. 2003. Mâturîdî (Kelâma Dair Görüşleri). *DİA*. İstanbul : TDV İSAM, 2003, Cilt 28, s. 151-157.

Watt, W. Montgomery. 2006. Tanrı Sûretinde Yaratılma: İslâm Kelâmına Dair Bir Araştırma. [dü.] Hüseyin Kahraman. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2006, 21, s. 253-261.

Yar, Erkan. 2001. Müslüman Düşüncesinde İsa'nın Dünyaya İnişi Paradigması. *Dini Araştırmalar*. 2001, Cilt 4, 10, s. 141-159.

—. 2000. *Ruh-Beden İlişkisi Açısından İnsanın Bütünlüğü Sorunu*, . Ankara : Ankara Okulu, 2000.

Yavuz, Yusuf Şevki. 2003. Mehdî (İslâm İnancında Mehdî). *DİA*. basım yeri bilinmiyor : TDV, 2003, Cilt 28, s. 371-374.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. ty.. *el-Keşşâf*. [dü.] Tah. Halîl Memûn. Beyrut : Dâru'l-Marife, ty.